

2. Керимов Д.А. Понятие законодательной техники / Д.А. Керимов // Вопросы кодификации советского права. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1958. – Вып.2. – С.8 – 10.
3. Ильин П.К., Миронов Н.В. О форме и стиле правовых актов (некоторые вопросы законодательной техники) // Советское государство и право. – 1960. – № 12. – С.65-73.
4. Шибанов А.Ф. Некоторые вопросы теории нормативных актов в связи с систематизацией советского законодательства / А.Ф. Шибанов // Советское государство и право. – 1960. – №7. – С.139-151.
5. Ушаков А. А. О понятии юридической техники и ее основных проблемах /А.А. Ушаков // Ученые записки Пермского госуд-го университета. – Пермь, 1961. – Т.19. – Вып. 5. – С. 73-85.
6. Дембо Л.И. Проблема кодификации советского права / Дембо Л.И. // Вестник Ленингр. Ун-та, 1947. – № 4. – С.14 – 21.
7. Ковачев Д.А. Механизм правотворчества социалистического государства / Ковачев Д.А – М., 1977. – С.44.
8. Лисенков. С.Л. Загальна теорія держави і права / Лисенков. С.Л. Навчальний посібник. – К.: «Юристконсульт», 2006. – С. 169.
9. Алексеев С.С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве / Алексеев С.С. – М., 1966. – С.125.
10. Явич Л.С. Советское право – регулятор общественных отношений в СССР / Явич Л.С – Сталинабад, 1957. – С.158.
11. Нашиц А. Правотворчество: Теория и законодательная техника / Нашиц А. – М., 1974. – С.138.
12. Мартосов А.П. О понятии юридической техники: Материалы научной конференции правоведов. – Новосибирск, 1969. – С.79. Теоретические вопросы систематизации советского законодательства. – М., 1962. – С.185.
13. Научные основы советского правотворчества. – М., 1981. – С. 257-258.
14. Законодательная техника: Научно-практическое пособие. – М., 2000. – С.8 – 9. 15. Баранов В.М., Кузнецов А.П., Изосимов С.В. Юридическая техника: обзор материалов научно-методического семинара // Юрист. – 2000. – № 1. – С.54-55.
16. Скаун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник. – 3-те видання / Скаун О. Ф. – К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. – 524 с.
17. Алексеев С.С. Общая теория социалистического права: Курс лекций: Учебное пособие / Алексеев С.С. – Министерство высшего и среднего специального образования РСФСР. Свердловский юридический институт. – Свердловск, 1966. – Вип. 3. – 212 с.
18. Боброва Д.В. Концепція, система і зміст загальної частини нового Цивільного кодексу України. У зб.: Концептуальні питання створення нового Цивільного кодексу України // Матеріали Республіканської науково-практичної конференції 14-15 квітня 1992 р. – К. 1992. – С. 30.
19. Ромовська З.В. Українське цивільне право. Загальна частина: Академічний курс: Підручник / Ромовська З.В. 3 –те вид., допов. – К.: «ВД» Дакор», 2013. – 672 с.
20. Довгерт Анатолій. Концепция и структура проекта нового Гражданского кодекса Украины // Юридическая практика, – 1996. – 22 нояб. – № 21-22.
21. Ромовська З.В. Особисті немайнові права фізичних осіб // Українське право. –1997. – Число 3. –С. 47-60.
22. Ромовська З. В. Реформа спадкового права // Українське право. – 1997. –Число 1. – С. 101-107.
23. Алексеев С.С. Общая теория социалистического права / Алексеев С.С. – Свердловск, 1966. – Вип. 3. – С.155.

ПІДХОДИ ДО ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВА В РІЗНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Антошкіна В.К.

*(кандидат юридичних наук, доцент кафедри управління банківською безпекою
Університету банківської справи Національного банку України)*

***Анотація.** Стаття присвячена розгляду становлення інститутів тлумачення норм права залежно від правової системи. Автором проаналізовано особливості здійснення інтерпретаційної діяльності в романо-германській правовій сім'ї, англо-американській правовій сім'ї, сім'ї релігійного права. Визначено позитивний досвід, недоліки та вплив на національне право.*

***Ключові слова:** правова система, норма права, джерела права, тлумачення норм, судова практика, роз'яснення законів.*

***Аннотация.** Статья посвящена рассмотрению становления институтов толкования норм права в зависимости от правовой системы. Автором проанализированы особенности осуществления интерпретационной деятельности в романо-германской правовой семье, англо-американской правовой семье, семье религиозного права. Определен положительный опыт, недостатки и влияние на национальное право.*

Ключевые слова: правовая система, норма права, источники права, толкования норм, судебная практика, разъяснения законов.

Antoshkina V.K. Approaches to the interpretation of law in various legal systems: a comparative analysis.

Integration processes, the necessity of harmonization and unification of national legal system to the progressive global partnership determines the necessity of acquisition and expansion of a scientific knowledge about modern legal systems, their elements, factors that cause or restrain the realization of a law in the world, etc. The issues of interpretation are not the exception, that largely determines the topicality of the research.

It is quite difficult to determine the impact of each of the existing in the last centuries theories of different countries with different legal systems on the interpretation system. Legally there were no certain methods of interpretation or rules for many years. But in practice there were several interpretation methods combining different approaches.

Legal systems of Romano-Germanic legal family form a closed system where any issue can be solved by the interpretation of the current rule of the law. Mind plays more significant role in the interpretation of the law than in the filling of the law. In contrast, English law is an open system: it is allowed to solve any issue but there are no rules that can be applied in any circumstances. Casuistic aspect of the law causes many gaps, that is why the mind is an auxiliary source of the law, that fills in these gaps.

We can make a conclusion that the principles and interpretation methods of the rules of law that not always correspond to the real state according to the convergence of the legal traditions of the different legal families are declared in the legal systems. Thus, French doctrine does not consider jurisprudence as a source of law but in practice, the judgement of court of Cassation or State Council is on the same level with the law. Nowadays there is a classical system of judicial law in England, however the laws in England are as numerous and significant as in France. They are not interpreted word for word and restrictively according to ancient canons. However, English lawyers still prefer to use judicial decisions and aim to apply legislation to them. The US interpretation in general is identical with English laws interpretation. Islamic doctrine does not allow legislators to change the rules of law that constitute the sacred Muslim law.

According to the results of the analysis we can see that the question of law interpretation is characteristic of all legal systems and it emerged long ago but still remains unsolved during the whole period of the legal systems formation and development.

In Ukraine the interpretation of laws is a process of explanation of their real content. The Constitutional Court of Ukraine implements the compulsory interpretation of law, also the higher courts give an official interpretations (Plenum explanations on judicial practice) that are required for courts. The interpretations of courts in a specific case is compulsory only for this situation because in the native law precedent is not a source of law.

Keywords: legal system, rule of law, sources of law, interpretation of standards, litigation, explanations of laws.

Інтеграційні процеси, необхідність гармонізації та уніфікації національної правової системи до прогресивного світового товариства спричиняє необхідність здобуття і розширення наукових знань про правові системи сучасності, їх елементи, фактори, що сприяють або стримують реалізацію права в країнах світу, тощо. Не виключенням є і проблеми тлумачення, що в значній мірі обумовлює актуальність теми дослідження. Сучасна вітчизняна наука та практика має велику потребу в науково обґрунтованій, об'єктивній та повній інформації про розвиток і функціонування іноземних правових систем, про переваги або недоліки певного досвіду інтерпретаційної діяльності, а отже висвітлення такої інформації є основною метою автора.

Що стосується висвітлення даної проблематики в наукових працях, можемо сказати, що здебільшого такий матеріал міститься в роботах юристів-компаративістів таких як: Давид Р., Цвайгерт К., Кетц Х., Осаке К., Алексєєв С.С., Пятин С.Ю., Васильєв Е.А., А.С. Комаров А.С. і має більш загальне спрямування.

Досить важко визначити вплив кожної з існуючих за останні століття теорій в тій або іншій країні різних правових систем на систему тлумачення. На протязі багатьох років законодавчо не існувало певних методів тлумачення або будь-яких правил. На практиці завжди використовувався цілий ряд методів тлумачення з комбінуванням різних підходів [7, С.622]. Судді, прагнучи до справедливості та об'єктивності, віддавали в основному перевагу такому тлумаченню, яке разом з буквою закону враховує і намір законодавця (логічне, а іноді і граматичне тлумачення) [4].

Даний спосіб тлумачення обґрунтовувався тим, що закони певної країни утворюють єдину систему, тому повинні тлумачитися в аспекті сучасного часу, тобто

незалежно від обставин їх прийняття та застосування в різний час. Судді в різних країнах прихильні до цієї аргументації, в той же час продовжуючи надавати значення такому критерію, як намір законодавця [1, С. 54]. Таке положення в деяких країнах (Австрія, Італія) закріплено законодавчо.

Правові системи романо-германської правової сім'ї утворюють замкнуту систему, де будь-яке питання можна вирішити шляхом тлумачення діючої норми права. Розум грає важливішу роль в тлумаченні закону, ніж в тому, щоб заповнювати право (наявність прогалин в праві признається важко), його зазвичай шукають у діючому праві в процесі його застосування і тлумачення.

На відміну від нього англійське право є відкритою системою: вирішити будь-яке питання дозволяється, але не існує норм, що підлягають застосуванню у будь-яких обставинах. Казуїстичний аспект права припускає багато прогалин, тому розум є допоміжним джерелом права, що заповнює ці прогалини. Отже техніка англійського права не є технікою тлумачення правових норм: виходячи з *legal rules*, раніше за прийнятих, встановлюється норма (може і нова розробляється), яка застосовується в даному випадку, з урахуванням фактичних обставин справи. Техніка тлумачення права з часом замінюється технікою виключень, за допомогою якої встановлюються більш точні нові норми, а не роз'яснюються вже існуючі.

Можна дійти висновку, що англійська концепція *legal rule* вужче французької через те, що загальне право формувалося суддями та тісно пов'язане не з тлумаченням, а з технікою відмінностей, яка і складає метод англійського права. Тобто можна стверджувати, що англійське право створене судовою практикою.

В цьому зв'язку система тлумачення в англійських судах сформувалася відмінною від традиційної, а зрештою дещо в чому схожою на континентальну. Поширення отримало подвійне тлумачення законів: з одного боку – буквально тлумачення, а з іншого – обмежувальне.

Англійська традиція віддає перевагу цитуванню судових рішень замість текстів закону [3, С.418]. Але після другої світової війни мав місце інтенсивний розвиток законодавства. Нові закони спрямовані на злам традиційної системи права, тому традиційні англійські принципи тлумачення до них не застосовні. Тому встановлюються більш гнучкі методи тлумачення на тлі збереження правила прецеденту.

Застосування техніки виключень практично ідентичне положенню на континенті відносно тлумачення закону:

- не існує суворих канонів для тлумачення закону;
- має бути розвинене певне розуміння, як і якою мірою можна прибігати до того або іншого методу тлумачення;
- яка вірогідність зміни судової практики.

Головна відмінність в тому, що в англійській системі не може йти мови про зміну судової практики; правило прецеденту – це потреба права судової практики; можна говорити лише про новий розвиток права шляхом застосування техніки виключень.

Отже, можна констатувати, що в Англії і Франції дотримуються традиційних принципів. Так в Англії отримують необхідні результати шляхом застосування техніки виключень, не чіпаючи самої будови права, а у Франції нові рішення приймаються, не змінюючи основні норми старих кодексів.

Таким чином, право в країнах романо-германської правової сім'ї складається не лише з правових норм, сформульованих законодавцем, воно включає також і їх тлумачення суддями.

Голова Касаційного суду Франції Балло-Бопре в одній зі своїх знаменитих розмов, вимовлених в 1904 році у зв'язку зі святкуванням століття Кодексу Наполеона, призвав відмовитися від історичного методу тлумачення кодексу, яке до цього беззастережно панувало в доктрині. "Якщо імперативна норма ясна і точна, не викликає сумнівів, суддя зобов'язаний схилитися перед нею і підкорятися їй... Але якщо в тексті виявляються

неясності, то з'являються сумніви в сенсі і межах дії норми, а при її зіставленні з іншою нормою вона в якійсь мірі суперечитиме їй, з'явиться у вузькому або, навпаки, ширшому значенні. Я вважаю, що в цих випадках суддя уповноважений на найширше тлумачення. Він не повинен із завзятістю з'ясовувати, чим керувалися автори кодексу сто років тому при складанні тієї або іншої статті. Краще запитати себе, якою б була ця стаття, якби автори кодексу формулювали її сьогодні, подумати, як з урахуванням змін, що сталися за сто років в ідеях, устоях, інститутах, економічному і соціальному стані Франції, пристосувати найбільш вільним і гуманним чином законодавчі тексти до вимог справедливості, розуму і сучасного життя" [6].

Яскравим прикладом в цьому можна навести німецьку судову практику. Прийняття германського Цивільного укладення (1 січня 1900 р.) співпало з кризою в країні, що викликало необхідність у пристосуванні права до нових умов. Судова практика повинна була замінити при цьому багато в чому безсилою законодавця. Але оскільки Цивільне укладення набуло чинності нещодавно, суди остерігалися піддавати його конкретним нормам тлумачення, що прямо суперечить установці законодавця. Німецькі суди продовжували тому тлумачити цивільні норми в тому ж плані, який їм був наданий авторами укладення. Але коли виникала особлива необхідність, вони нейтралізували дію конкретних норм шляхом звернення до загальних принципів, також сформульованих авторами укладення. Цей спосіб використовувався до першої світової війни. Судова практика такого роду остаточно затвердилася після першої світової війни.

У різних країнах романо-германської правової сім'ї пропонувалися найрізноманітніші методи тлумачення: від школи екзегези до школи вільного права, з проміжною позицією "юриспруденції інтересу".

Відродження отримала доктрина природного права – самі прибічники позитивізму відмовилися від розуміння закону таким, яким він представлявся в XIX столітті – в наші дні вони визнають творчу роль суддів. Ніхто не вважає більше закон єдиним джерелом права і не вважає, що чисто логічне тлумачення закону може в усіх випадках привести до знаходження шуканого правового рішення [5, С.72] |.

Сьогодні німецьке право вже не «професорське право», як його називав Кошакер, протиставляючи його «праву юристів» [8, С.275]. Більше того, представляється, що право сьогодні не лише наздогнало, але і перегнало французьке право по тій ролі, яку грає в його розвитку, – в усякому разі, у ряді галузей – судова практика.

В Італії сьогодні домінує догматична тенденція, на практиці не використовуються гнучкі методи тлумачення, широко практиковані у Франції. Основною проблемою слід зазначити існуючій в правовому полі розрив між викладанням права і судовою практикою, в результаті чого важко дослідити процес тлумачення суддями і практиками італійських законів.

Схожа ситуація існує в іспанському і португальському праві та в праві країн Латинської Америки. Тут також сильні традиційні установки, основа мета рішень суддів – встановлення справедливості. Але деякі теоретики дотримуються доктрини, де панує закон.

Слід відмітити, що в Аргентині відбувся перехід від екзегетичного до прогресивного способу тлумачення закону, в зв'язку з чим відпала необхідність ретельного перегляду Цивільного кодексу|.

У США все дуже ускладнено в силу особливого елемента – федеральної структури країни. Через це правило *stare decisis* (стояти на вирішеному або переважна сила прецеденту) не має такої сили, як в Англії. Тому що потрібне пом'якшення правила прецеденту для уникнення суттєвих відмінностей між правом в різних штатах.

Так велику гнучкість має процес тлумачення Конституції США. Гнучкість тлумачення суддями Верховного суду США випередила навіть телеологічні методи тлумачення, введені у Франції Жоссераном. За словами судді Хьюза: «Конституція – це те, що скажуть про неї судді». Верховний суд США пристосував своє тлумачення до

ідеологічних течій і економічних потреб сучасності, що сприяло стабільності розвитку американських політичних інститутів та змісту Конституції, положення якої залишаються практично незмінними. Але слід зазначити, що дана гнучкість не поширена на конституції штатів.

Існуюча ситуація з практикою тлумачення Конституції США дає підстави стверджувати, що передові теорії тлумачення закону в країнах романо-германської правової системи, цілком застосовні в разі необхідності в країнах загального права.

Щодо системи тлумачення законів вона є ідентичною тій, що діє в англійському правовому полі – закони не інтегруються повністю в право, поки не отримали уточнення судовими рішеннями. Але в Америці навіть цей процес відбувається набагато жорстокіше. Так, Верховний суд США не надає рішення щодо відповідності закону штату Конституції США, якщо його зміст не був витлумачений судами цього штату, а Федеральні суди при застосовуванні права штатів нерішучі відносно законів не представлених судами штату.

Отже, судова практика в США є дуже гнучкою і мінливою. Крім того, Верховні суди штатів часто прибігають до змін судової практики для пристосування права штату до тенденцій в інших штатах, дотримуючись принципу єдності загального права США.

В результаті реалізації такої системи тлумачення в США, як і в Англії, відбувся процес створення великої кількості бюро, комісій і адміністративних судів. Але вони не забрали певні функції звичайних судів, а за мету ставили забезпечення застосування нових законів в нових специфічних формах, особливо в економічній і соціальній сферах, та скасування звичайних методів, що використовуються в судах. Новий напрям отримав розвиток як у федеральному праві, так і в праві окремих штатів.

Проте канони тлумачення, що відповідають традиції, як і раніше поважаються, навіть якщо конституції, кодекси і закони спеціально пропонували уникати їх.

Незважаючи на опір американських юристів, який привів до провалу руху за кодифікацію в США в другій половині XIX століття, в цивільному праві з часом була проведена кодифікація наполеонівського типу в ряді штатів США: Каліфорнія, Дакота, Джорджія, Монтана. Але зміст, структура та правила тлумачення прийнятих в них цивільних кодексів відрізняються від європейських. На відміну від країн романо-германської правової системи вони є просто результатом консолідації, а не основою для вироблення і розвитку нового права. В них представлені норми, створені судовою практикою, адже закон не має сенсу, поки він не представлений судами; досить поширені відсилання до судових прецедентів. Виключення становить штат Луїзіана, в якому діє романо-германська правова система, в галузі цивільного права штат не є країною загального права.

Розвиток правової системи тлумачення в Америці ускладнюється тим, що існують об'єктивні труднощі прийняття однакового закону; не має гарантій, що навіть однаковий закон буде однаково тлумачитиметься в усіх штатах.

В деяких країнах сьогодні основним джерелом права залишається мусульмансько-правова система: Саудівська Аравія, Оман, деякі князівства Перської затоки. Проте у більшості країн вона не є самостійним джерелом права, а у більшості арабських країн виступає формальним джерелом у певних випадках.

Наприклад, Конституція Ірану містить положення про обов'язкову відповідність шаріату всіх прийнятих законів. Цивільні кодекси Єгипту, Лівії, Алжиру, сімейне законодавство Іраку, Йємену, Бахреїну містять ряд мусульманських правових норм, а в разі тлумачення рекомендовано звертатися до праць авторитетних мусульманських юристів і застосовувати загальні принципи, що містяться в них.

Лише у XIX-XX століттях закон в цих країнах набув значущості, коли почалися перші кодифікаційні роботи. Проте у зв'язку з ісламським розумінням суверена закон все ще має другорядну значущість. Монархи стежать за здійсненням правосуддя шляхом вказівки суддям, який із толків (шляхів тлумачення права) застосовувати в певній

ситуації. Так, суверен Єгипту заборонив судам розглядати сімейні спори, якщо шлюб не зареєстрований або одна із сторін не досягла шлюбного віку.

Таким чином, видані та застосовні в одній країні НПА можуть вплинути на способи тлумачення цивільного права в іншій країні, а іноді і привести до оновлення законодавчої бази. Так постанови Касаційного суду або Державної ради у Франції часто визначали судову практику багатьох держав, де французьке право виступало традиційною моделлю. Аналогічно для англомовних країн – постанови вищих судів Великобританії надавали вплив на діяльність австралійських та канадських суддів. Існував і зворотній зв'язок – певні австралійські або канадські судові рішення у Великобританії мали авторитет зі статусом англійських прецедентів.

В цілому ні в одній правовій системі ніколи практика не дотримувалася тільки одного з існуючих методів тлумачення – для пошуку справедливого рішення комбінувалися різні підходи. Весь розвиток певної системи тлумачення залежить від психології конкретної особи, юриста і позиції школи тлумачення, яку він свідомо або інтуїтивно підтримує. Аналогічної думки в своєму дослідженні дійшов В. В. Гончаров [2].

Тим самим тлумачення сприяє однаково розумінню і застосуванню правових норм на усій території їх дії, забезпечує законність і стабільний правопорядок в різних сферах громадського життя.

Можна дійти висновку, що в правових системах задекларовані принципи і способи тлумачення правових норм не завжди відповідають реальному положенню. Так, французька доктрина не вважає судову практику джерелом права, проте на практиці рішення Касаційного суду або Державної ради часто виступають нарівні із законом. Сьогодні в Англії існує класична система суддівського права, проте закони такі ж численні, і грають значну роль, як і у Франції. Їх перестали тлумачити буквально і обмежувально, як за старовинними канонами. Проте англійські юристи все ще віддають перевагу застосуванню судових рішень і прагнуть застосувати до них законодавчі норми. Тлумачення в США в цілому ідентично з тлумаченням англійських законів. Ісламська доктрина не дозволяє законодавцю змінювати норми права, що становлять священне мусульманське право. Як показав аналіз, проблема тлумачення законів властива всім правовим системам і виникла давно і залишається невирішеною протягом всього періоду їх становлення та розвитку.

В Україні тлумачення законів є процесом по роз'ясненню їх дійсного змісту. Конституційний Суд України здійснює загальнообов'язкове тлумачення законів згідно, також офіційне тлумачення дають вищі судові органи (роз'яснення Пленумів з питань судової практики), що обов'язкові для судів. Тлумачення судів у конкретній справі обов'язкове лише для цієї ситуації через те, що у вітчизняному праві прецедент не є джерелом права.

Список використаних джерел

1. Гончаров В. Від старої теорії тлумачення до нової: основні виклики та рішення // Філософія права і загальна теорія права – 2014. – № 1-2. – С. 53-69.
2. Гончаров В.В. Динамічне тлумачення юридичних норм / Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України / Редкол.: П.М. Рабінович (голов. ред.) та ін. – Серія І. Дослідження та реферати. – Вип. 27. – Львів: СПОЛОМ, 2013. – 252 с.
3. Гришук В. Тлумачення і конкретизація кримінально-правової норми як форми реалізації судового угляду (розсуду) / В. Канцір, В. Гришук // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2000. – № 35. – С. 417-423.
4. Коханюк Т. С. Про окремі способи тлумачення закону: історичний ракурс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: radnuk.info/statti/249-tioriua-gov/15189-2011-01-21-09-50-07.
5. Лярская Н.С. Воздействие Институциональной среды на формирование Государственной модели корпоративного управления // Экономический вестник Ростовского муниципального института. – 2006. – Том 4. – № 2. – С. 70-88.
6. Рене Давид. Основные правовые системы современности / Перевод с французского В.А.Туманова. – М.: Прогресс, 1988.- 400 с.
7. Скакун О. Ф.. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.

8. Gunter Wesener: Paul Koschaker (1879-1951), Begründer der altorientalischen Rechtsgeschichte und juristischen Keilschriftforschung, in: Karl Acham (Hrsg.): Rechts-, Sozial- und Wirtschaftswissenschaften aus Graz, Wien/Köln/Weimar 2011, S. 273-285.

НОРМИ УКРАЇНСЬКОГО ЗВИЧАЄВОГО ПРАВА (ІСТОРИКО-ЮРИДИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА)

Бедрій М.М.

*(кандидат юридичних наук, асистент кафедри основ права України
Львівського національного університету імені Івана Франка)*

Анотація. *Стаття присвячена історико-юридичній характеристиці норм українського звичаєвого права. Досліджено природу, структуру та зміст звичаєво-правових норм українського народу. Запропоновано класифікацію норм українського звичаєвого права за критеріями походження, змісту припису, відповідності закону та сферою регулювання суспільних відносин.*

Ключові слова: *правовий звичай, українське звичаєве право, звичаєво-правова норма, структура юридичної норми, класифікація норм звичаєвого права.*

Аннотация. *Статья посвящена историко-юридической характеристике норм украинского обычного права. Исследована природа, структура и содержание обычно-правовых норм украинского народа. Предложена классификация норм украинского обычного права по критериям происхождения, содержания предписания, соответствием закону и сферы регулирования общественных отношений.*

Ключевые слова: *правовой обычай, украинское обычное право, обычно-правовая норма, структура юридической нормы, классификация норм обычного права.*

Norms of Ukrainian customary law (historic and legal characteristics)

The article is devoted to historical and legal characteristics of Ukrainian customary law norms. The nature, structure and content of customary legal norms Ukrainian people are researched. The classification of Ukrainian customary law rules on the criteria of origin, content order, compliance with the law and the sphere of social relations regulation is suggested.

Key words: *legal custom, Ukrainian customary law, customary legal norms, structure of the legal rules, classification rules of customary law.*

Реформування правової системи України в сучасних умовах як необхідна умова її європейського майбутнього вимагає комплексного та ретельного опрацювання правового досвіду. Національна правова традиція повинна бути належно вивчена, оскільки вона вказує на ментальні особливості українського права, що відповідають загальноєвропейським цінностям верховенства права та захисту прав людини. Вагомий сегмент історії власне українського права становить звичаєве право, що діяло навіть в умовах чинності іноземних законодавств і функціонування адміністративних апаратів тих держав, що поширювали свою владу на українські землі в певні періоди. Визначальною структурною одиницею складного суспільного феномену звичаєвого права є звичаєво-правова норма, яка потребує нових інтерпретацій і досліджень.

У більшості наукових джерел поняття правового звичаю та звичаєво-правової норми вживаються як тотожні. До прикладу, В. Сухонос визначив правовий звичай як санкціоноване державою, історично сформоване правило поведінки, що міститься у свідомості людей і ввійшло до звички в результаті багаторазового повторення тих самих дій і вчинків, які приводять до правових наслідків [1, с. 361]. Відтак і правовий звичай, і звичаєво-правова норма позиціонуються як певне усталене правило поведінки. З цим ототожненням варто погодитися у вузькому розумінні правового звичаю. Але в історії українського права натрапляємо на такі поняття як «козацький звичай», «звичай копного суду» та ін. У цих випадках повного ототожнення правового звичаю та звичаєво-правової норми немає, адже термін «правовий звичай» вживався і в широкому розумінні, тобто і як конкретне правило поведінки, і як система таких правил (звичаєве право).

Поняття «козацький правовий звичай» доволі часто передбачало не конкретне правило поведінки загального характеру, а всю підсистему звичаєво-правових норм – козацьке право як історичний тип українського звичаєвого права. Також поняття «правовий звичай дикої віри» означало не конкретну норму, а окремий звичаєво-правовий інститут в системі верховного права, що згодом був санкціонованим у «Руській правді» [2,